

Een van de trends in het huidige buitenplaatsenonderzoek is de aandacht voor de landschappelijke context van buitenplaatsen.¹ De vanzelfsprekende nadruk op het hoofdhuis en de tuin maakt steeds vaker plaats voor een benadering die ook de bredere omgeving (dorp, natuur, stad, infrastructuur, boerderijen, kerken, andere buitenplaatsen) in het onderzoek betreft of als onderwerp heeft.²

Register

Altey	Woon	Boek
1	1	301
1	2	201
2	2	204
3	2	207
3	2	201
4	3	193
5	2	134
6	1	101
7	2	136
8	3	170
9	2	170
10	2	174
11	1	118
12	2	106
13	2	209
14	2	150

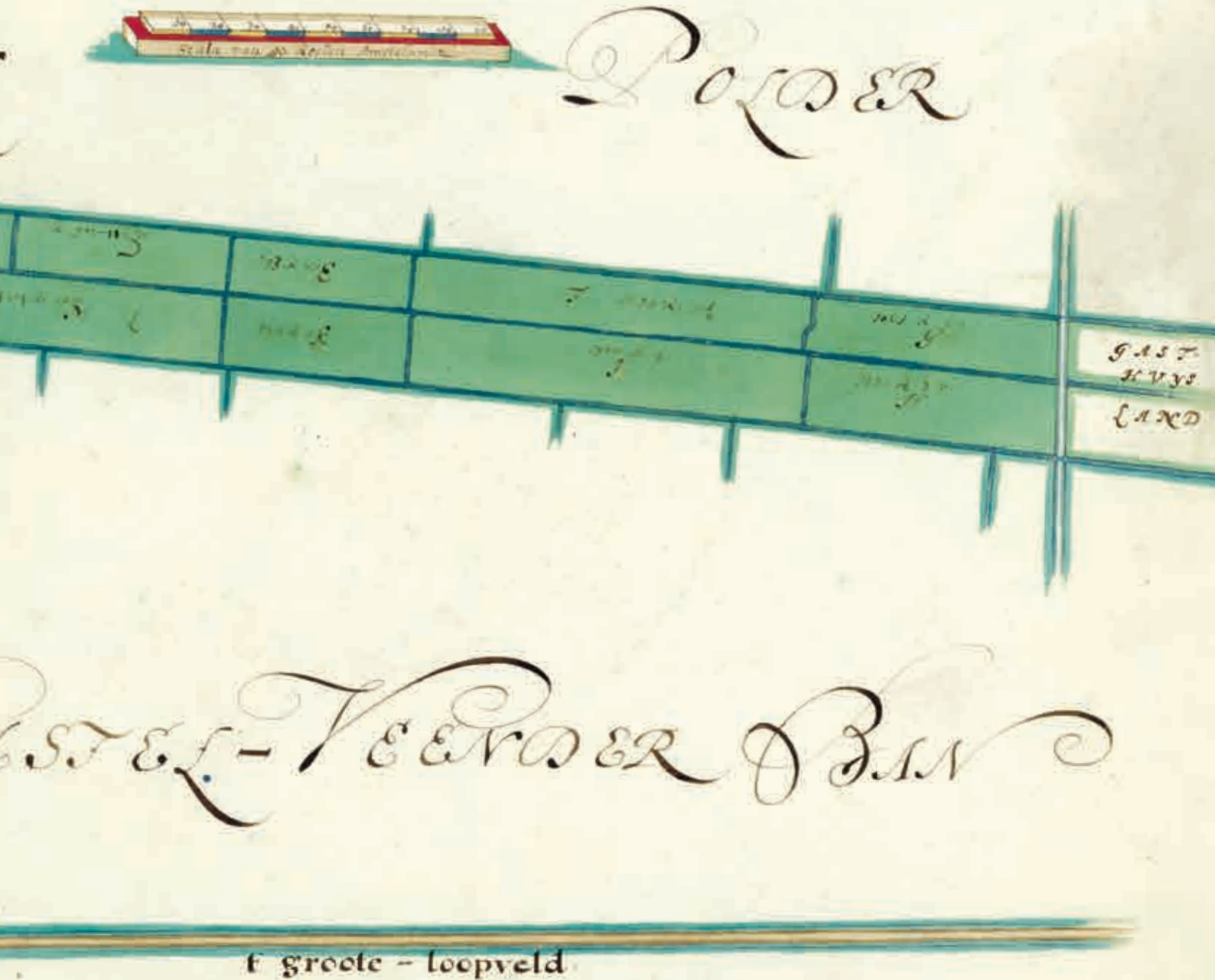
*Van de streek van de Amstel...
 Het hertogdom van Brabant...
 In de streek van de Amstel...
 In de streek van de Amstel...
 In de streek van de Amstel...*

PAGINA'S 24-32

NEDERLANDS ONDERZOEK NAAR DE BUITENPLAATS EN HET LANDSCHAP

STAND VAN WETENSCHAP EN VOORUITBLIK

HANNEKE RONNES

1. De buitenplaats Groot Kostverloren aan de Amstel in de ban van Amstelveen, hier zichtbaar onder veertien percelen gasthuisland en boven de uitspanning Het Kalfje en het Grote Loopveld. Tekening door Johannes Leupenius. Oriëntatie: zuid boven. Kaartboek van de Amsterdamse gasthuizen, 1676 (Stadsarchief Amsterdam)

Buiten Velder Polder

De aandacht voor de landschappelijke context van buitenplaatsen is – naast de grotere reikwijdte van de onderzochte perioden en onderwerpen en het groeiende aantal proefschriften – een van de tekenen dat buitenplaatsonderzoek rijpt. Hoewel deze benadering niet nieuw is, heeft ze onmiskenbaar momentum. Vooral vanuit de Rijksuniversiteit Groningen, de Technische Universiteit Delft en de Vrije Universiteit Amsterdam verschijnen regelmatig publicaties over het buitenplaatslandschap; ook zijn er een aantal productieve stichtingen en verenigingen, zoals In Arcadië en het Gelders Genootschap, die onderzoek doen naar de buitenplaats en het landschap en over dit onderwerp publiceren.

VOORGESCHIEDENIS

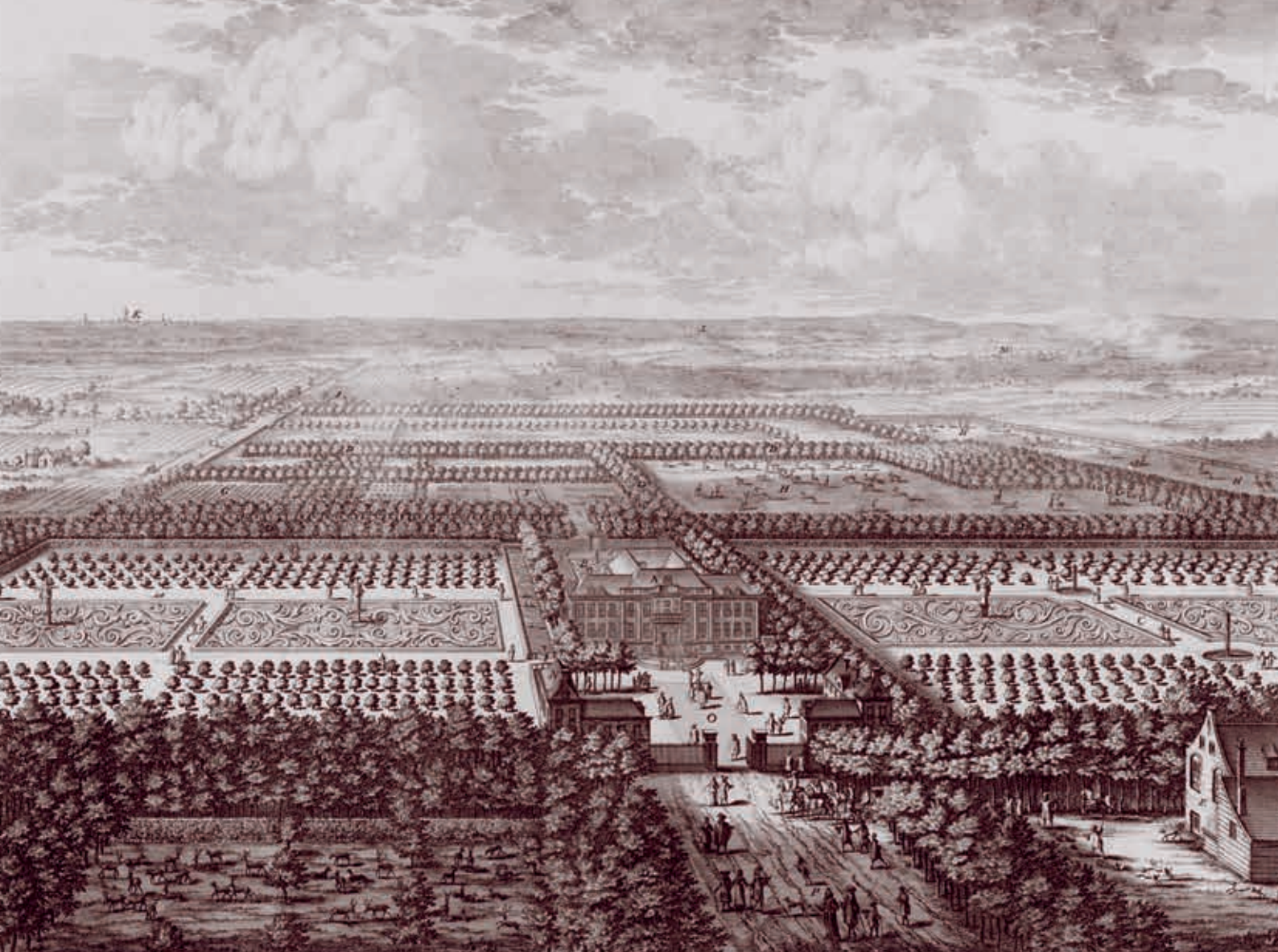
Henri van der Wyck was een van de eersten die, met het oog op de toekomstige bescherming van historische buitenplaatsen, heel nadrukkelijk zijn vizier richtte op het (verdwijnende) landschap rondom dit type erfgoed. Hij propageerde vanaf de jaren 1970 ten aanzien van de buitenplaats de studie van het ‘ensemble’ van architectuur, interieur en park, dat zich uitstrekte tot in de natuurgebieden waarvan de buitenplaats ‘het verlengstuk’ was. Van der Wyck muntte de term ‘buitenplaatslandschap’, dat hij beschouwde als het landschap dat ‘door een aantal buitenplaatsen bepaald wordt’, maar ook als ‘het decor waartegen de buitenplaatsen zich aftekenen en waarin zij tot hun recht kwamen’.³ Een vroeg artikel (1976) waarin het landschap centraal stond, van Pim van Tent, ging in op de vraag welke factoren van invloed zijn geweest op het ontstaan van clusters van buitenplaatsen zoals aan de Vecht.⁴ Veel navolging kreeg deze geografische benadering niet. Dat gebeurde pas na de verschijning in 1996 van een veel geciteerd artikel van Hans Renes over de verwevenheid van het kasteel of de buitenplaats met het omringende landschap.⁵ Dit artikel en andere publicaties van Renes over het onderwerp, maar ook zijn actieve betrokkenheid bij de door Jan Kolen geïntroduceerde ‘landschapsbiografie’, hebben aanzienlijk bijgedragen aan de huidige populariteit van de landschappelijke benadering van de buitenplaats.⁶

Deze populariteit kan niet alleen worden verklaard vanuit (historisch-)geografisch perspectief. De archeologie, waarbinnen landschapsstudies vanaf de jaren 1980 steeds belangrijker werden, speelde ook een rol. Vanuit de Nederlandse archeologie pleitte Hans Jansen al vroeg voor een ‘integrale benadering’, die de interdisciplinaire studie van het kasteel – met aandacht voor de economische, sociale en politieke geschiedenis – centraal zou stellen en naast de hoofdburcht ook de directe omgeving van het kasteel zou onderzoeken.⁷ Vanuit Engeland stimuleerden de archeologen David Austin, Oliver Creighton en Matthew Johnson onder-

zoek naar ‘the elite landscape’. Austin zette de toon met twee lezingen in de jaren 1980 en ‘90. In de eerste benadrukte hij de symbiose van kastelen en hun directe (sociaal-economisch-landschappelijke) omgeving, en de invloed van een al bestaand landschap op de locatiekeuze voor een kasteel.⁸ De tweede lezing was nog vernieuwender. Austin zette hierin zijn these uiteen dat het fysieke landschap door verschillende actoren (boer, bediende of eigenaar) anders werd gepercipieerd en beleefd.⁹ Een kleine twintig jaar later borduurde Creighton voort op met name de eerste lezing van Austin met de boeken *Castles and landscapes. Power, community and fortification in medieval England* en *Designs upon the land. Elite landscapes of the Middle Ages* en een historiografisch artikel.¹⁰ Het was echter vooral Matthew Johnson die met zijn boek *Behind the castle gate* (2002) Nederlandse kastelenstudies een tijdlang voorbij de ‘gatehouse’ het landschap in duwde.¹¹

TOPOGRAFIE EN VESTIGINGSFACTOREN

De topografische situering van de buitenplaats stond al centraal in Van der Wycks regionale atlanten van Overijssel en de Veluwe.¹² Dit type onderzoek kreeg een vervolg in de verschillende eenentwintigste-eeuwse polderatlanten met reconstructies van het historische landschap inclusief buitenplaatsen en buitenplaatsclusters.¹³ De kracht van deze publicaties ligt voor een groot deel in de visuele weergave van de geografische spreiding van buitenplaatsen en de ligging van buitenplaatsen ten opzichte van elkaar en andere (culturele of natuurlijke) landschapselementen (afb. 1).¹⁴ In een aantal opzichten doen deze atlanten denken aan de traditionele regiostudies die de typische buitenplaatsgebieden inventariseerden en beschreven, zoals de twee vroege en mooie voorbeelden *De buitenplaatsen aan de Vecht* van Remmet van Luttervelt en *De buitenplaatsen van 's-Graveland* van Heimerick Tromp en Jacob Six.¹⁵ Ben Olde Meierink noemde in 2017 dit soort clusters ‘buitenplaatsbiotopen’, die volgens hem vaak bewust zijn gecreëerd als utopische gesamt-kunstwerken en verwantschap vertonen met de vroege villaparken.¹⁶ Vergelijkbaar met deze buitenplaatsbiotopen zijn de verschillende ‘landgoederenzones’ die tegenwoordig worden onderscheiden, zoals de Stichtse Lustwarande, de Lustwarande in Friesland en Groningen, de landgoederenzone Gelders Arcadië en de landgoederenzone Wassenaar-Voorschoten-Leidschendam-Voorburg. In Olde Meierinks studie naar de buitenplaatsbiotoop stonden historisch onderzoek en conceptualisering centraal; bij de landgoederenzones gaat het eerder over regio’s die in bestuurlijke-juridische zin fungeren als beschermd dorpsgezicht (Wassenaar), instrumenteel zijn in de toerismebranche (Friesland en Groningen), of de ‘(her)ontwikkeling’ van de buitenplaatsen en de

2. Vogelvlucht van Soestdijk waarop behalve 'het lusthuis' en de formele tuin, ook het 'boswagter's huys', de 'moestuin', de 'weg na de kalk-ovens', een aantal boerderijen en de stad Utrecht staan afgebeeld. Bastiaen Stopendael, 1675-1693 (Rijksmuseum, Amsterdam)

buitenplaatszones moeten 'versterken' (Gelders Archdië).¹⁷

Een tweede landschapsbenadering die op dit moment navolging vindt, onderzoekt welke factoren van invloed zijn geweest op de keuze voor de specifieke locatie van kastelen en buitenplaatsen. Deze 'vestigingsfactoren' kregen onder meer aandacht in de recente proefschriften van Diana Spiekhout, *Het middeleeuwse kastelenlandschap van het Oversticht*, en Gerdy Verschuure, *Welgelegen. Analyse van Hollandse buitenplaatsen in hun landschappen*.¹⁸ Beide onderzoeken hebben veel nieuwe informatie opgeleverd, en als preambule bij kastelen- en buitenplaatsmonografieën is de analyse van vestigingsfactoren mede dankzij deze studies al bijna niet meer weg te denken. De uitkomsten van dit type onderzoek zijn voor de niet-geograaf tamelijk fysisch – en paradoxaal genoeg tegelijkertijd wat voor de hand liggend (buitenplaatsen zijn gesitueerd aan waterwegen). Daarbij loert het gevaar dat bij deze benadering de mens als actor (en daarmee het

mentale, sociale en culturele landschap) wat erg ver uit beeld verdwijnt.

PRODUCTIELANDSCHAP EN INFRASTRUCTUUR

Een onderwerp dat in deze eeuw beduidend meer aandacht krijgt dan voorheen, is de studie naar het agrarische bedrijf bij of op de buitenplaats. Met een zekere vanzelfsprekendheid domineert de kunsthistorische benadering (van de esthetische kwaliteit) van huis en tuin het onderzoek naar de buitenplaats. Deze gaat voorbij aan de betekenis van het productielandschap, met de (pacht)boerderijen en het hakhout, en aan het agrarische landschap buiten de grenzen van het landgoed (afb. 2). Een van de eerste publicaties over het productielandschap was *Landgoederen en landschap in de Graafschap* van Piet van Cruyningen.¹⁹ Buitenplaatseigenaren in de Graafschap in Gelderland speelden volgens Van Cruyningen in de negentiende eeuw een vooruitstrevende rol in de modernisering van de landbouw: ze experimenteerden met mest, plantten

naaldbossen en namen het voortouw bij de heideontginningen na de verdeling van de gemeenschappelijke woeste grond. In de twintigste eeuw remden ze landbouwmodernisering en waaronder het rooien van bossen juist af, waardoor het huidige landschap in de Graafschap nog steeds de sporen laat zien van het historische buitenplaatslandschap. Martin van den Broeke proefschrift (2016) was vernieuwend vanwege de gepresenteerde typologie van buitenplaatsen op Walcheren op basis van verschillende schaalniveaus (kleine buitenplaatsen aan de stadsrand, semi-grote complexen verder weg van de stad en grote buitenplaatsen in de meest landelijke gebieden), maar ook vanwege de nadruk op het voortdurende belang van het productielandschap voor de buitenplaatseigenaar.²⁰ Van den Broeke weerlegde het breedgedragen idee dat buitenplaatsen uitsluitend als plezieroord fungeerden overtuigend. De Zeeuwse buitenplaats speelde ook een rol in de studie van Paul Brusse en Wijnand Mijnhardt over de de-urbanisatie van de Republiek in de achttiende en negentiende eeuw: volgens hen maakten buitenplaatsen in deze periode massaal plaats voor agrarische bedrijven.²¹ Yme Kuiper borduurde op dit idee voort in zijn bijdrage aan de Europese bundel *Estate landscapes* en schetste een conjunctuur van Nederlandse buitenplaatsen (tot ongeveer 1700) met een belangrijke agrarische component, de buitenplaats als plezierhuis (tot 1750) en buitenplaatsen die weer vervangen werden door boerderijen (na 1750).²²

De studie van (spoor)wegen die buitenplaatsen verbinden met elkaar en met steden en dorpen, of deze doorkruisen, is een andere vruchtbare en relatief nieuwe landschappelijke invalshoek. Jaap Evert Abrahamse *Wegh der Weegen* behandelde de kaarsrechte zeventiende-eeuwse weg tussen Amersfoort en Utrecht en de buitenplaatsen die daar gepland waren, maar nauwelijks vorm kregen.²³ In contrast met studies over bekende buitenplaatszones als de Beemster of de Watergraafsmeer is hier juist het *niet* slagen van een ontginning met bijbehorende buitenplaatsontwikkeling interessant. Peter Bijster en Theo Spek onderzochten de (eveneens kaarsrechte) aangelegde of geplande koningswegen op de Veluwe van koning-stadhouder Willem III. Deze wegen moesten zijn eigen (toekomstige) landgoederen met elkaar verbinden en hadden een functie in zijn veelvuldige jachtpartijen.²⁴ Bijster en Speks studie roept de bredere vraag op hoever de ambities van de koning-stadhouder precies reikten: was Willem III van plan op de Veluwe, waar hij zoveel bezit had, een koninklijk landschap te creëren vergelijkbaar met dat van Lodewijk XIV rondom Parijs?²⁵

De studie van Frans Krabbendam naar de invloed van het ontstaan van het Nederlandse treinnetwerk op de buitenplaats heeft een veel gedetailleerder beeld opgeleverd dan we tot nu toe hadden van de botsing

tussen de oude en moderne wereld.²⁶ Hoewel sommige buitenplaatseigenaren op basis van het aantrekkelijk toerisme en de aanleg van de welbekende privéstationnetjes verwachtten te kunnen profiteren van de ontwikkeling van het spoor, maakten anderen zich juist zorgen over een verstoord uitzicht of de situering van het tracé. Regelmatig probeerden buitenplaatseigenaren de exacte locatie van de spoorlijn te beïnvloeden, zodat deze hun landgoed niet zou doorkruisen. Dit laatste gebeurde toch en leidde tot onteigeningsprocedures en opsplitsingen van het landgoed in kleinere percelen waarop vervolgens villabouw op gang kwam (afb. 3).

MINDSCAPES EN HERINNERINGSLANDSCHAPPEN

Een heel ander type onderzoek reconstrueert het politiek-ideologische buitenplaatslandschap.²⁷ Mark Claudemans beargumenteerde in zijn proefschrift dat de buitenplaatsen rondom Amsterdam de sporen dragen van klassieke ideeën over de ideale stad en een omringend Arcadië.²⁸ Reagerend op de studies van Johan Huizinga en Peter Burke naar de typische Hollandse, urbane buitenplaats, ontleedden Rob van der Laarse en Yme Kuiper in een aantal artikelen niet de fysieke of fysische omgeving van de buitenplaats, maar mentaliteitslandschappen.²⁹ Beiden onderscheidden een tweedeling in stedelijk, burgerlijke buitenplaatsen (rondom Amsterdam) – al dan niet ontstaan als gevolg van het aristocratiseringsproces – versus adellijke en stadhoudelijke landschappen (in Den Haag en het oosten van het land).

De zwanenzang van de burgerlijk-stedelijke buitenplaats begon eerder dan die van het adellijke landgoed, maar beide bevonden zich begin twintigste eeuw, voor zover ze nog bestonden, in zwaar weer. Verschillende landschappelijk gerichte studies behandelen de pogingen tot behoud van landgoederen aan het begin van deze eeuw en het *Nachleben* van de buitenplaats: wat gebeurde er met dit erfgoed op het moment dat de eigenaar (grote delen van) het landgoed van de hand moest doen? Wybren Verstegen deed onderzoek naar de Natuurschoonwet uit 1928, die niet zozeer tot doel had de landgoederen zelf maar de natuurwaarden die ze vertegenwoordigden te behouden. De wet heeft een rol gespeeld in de openstelling van landgoederen – een van de voorwaarden voor het verkrijgen van subsidie – en een belangrijke aanzet gegeven tot de instandhouding van delen van het buitenplaatslandschap, vooral in het oosten van het land.³⁰ Michiel Purmer schetst in zijn studie naar Eerde de complexiteit van de democratisering van het landschap: is het mogelijk de wensen van de voormalige eigenaar, zoals verkondigd bij de overdracht van het landgoed aan Natuurmonumenten, decennia later nog recht te doen?³¹ Welke functie zou een landgoed in het huidige tijdsgewricht moeten hebben, wie beslist daarover en wat zijn

3. Het spoor in Arnhem met uitzicht op Sonsbeek. Album Staats Evers, 1865 (Gelders Archief)

de consequenties van de bijna onvermijdelijke financiële krapte bij het verenigingsbeheer?

Veel landgoederen zijn in de twintigste eeuw opgeslokt door oprukkende bebouwing of infrastructurele ontwikkelingen, andere transformeerden tot stadspark, zoals Sandra den Dulk in haar proefschrift *Verlangen naar groene wandelingen* laat zien.³² Het artikel 'From elite to public landscapes' van Elyze Storm-Smeets behandelt dit proces en detail in de casus van Arnhem. De gemeente kocht verschillende landgoederen op, waaronder Klarenbeek, en daarmee transformeerde een voormalig adellijk privébezit in een publieke ruimte in een van de mooiste Nederlandse stadsparken.³³ De gemene deler van de buitenplaats en het stadspark is de wandeling, waarover Erik de Jong uitgebreid heeft geschreven.³⁴ Deze publicaties leggen de nadruk niet primair op het fysieke landschap, maar op de interpretatie en beleving van het landschap onder invloed van de Romantiek, de wetenschappelijk revolutie, de esthetiek en traktaten over gezondheid en hygiëne. Landschapsstudies beloven tegenwoordig vaak aandacht te besteden aan het mentale landschap

of de *mindscape*, maar doen hier uiteindelijk weinig mee. Bij De Jong staat de interactie tussen het (natuurlijke en culturele) fysieke landschap en het ideologische landschap juist centraal.³⁵ In zijn analyse van de in de achttiende eeuw populaire 'arcadia's' (beschrijvingen en topografische weergaven van het landschap waaronder kastelen, ruïnes en buitenplaatsen), laat hij zien dat het fysieke landschap religieuze maar ook verlichte betekenissen had en gevoelens van trots op het eigen land aanwakkerde die preludeerden op de negentiende-eeuwse vorming van de natiestaat.³⁶ David Koren besteedde recentelijk in twee interessante artikelen aandacht aan het nog herkenbare plantagelandschap inclusief de landhuizen op Curaçao en aan de toekomst van dit erfgoed. Het mentale landschap zou leidend moeten zijn in het proces van (wereld)erfgoedisering, aldus Koren: niet de architectuurgeschiedenis van de huizen maar het cultuur- of herinneringslandschap zou prioriteit moeten krijgen.³⁷ In Delft bepleit Steffen Nijhuis een ruimtelijke ontwerpbenadering, losjes gebaseerd op Fernand Braudel, met aandacht voor zowel het fysieke als het

mentale landschap.³⁸ Nijhuis onderscheidt verschillende lagen van het historische landschap – al of niet met behulp van GIS-technologie – die het buitenplaatslandschap en zijn ontstaansgeschiedenis blootleggen: de fysieke omgeving, menselijke activiteit en culturele, institutionele en conceptuele ideeën. Het begrip van de lagen en hun relaties vormt de basis voor een gebiedsgerichte, landschappelijke aanpak voor ontwerp en bescherming van buitenplaatslandschappen.

Het is onmiskenbaar nodig te discussiëren en theoretiseren over de vraag hoe we het historische buitenplaatslandschap interpreteren en in de toekomst willen gebruiken, invullen of vertalen. Uit *Kasteel en landschap in Limburg*, een van de vroege landschapspublicaties, blijkt dat de kloof tussen onderzoek en ontwerp groot is.³⁹ Op het doorwrochte onderzoek in het eerste deel van deze bundel volgt een slothoofdstuk met concrete ontwerpen van verschillende bureaus die weinig tot niets doen met de historisch-geografische kennis uit de eerdere hoofdstukken, laat staan met het mentale landschap.

VOORUITBLIK

De voornaamste opdracht voor toekomstige onderzoekers van het buitenplaatslandschap is: zoek een methodologisch en theoretisch fundament, en ga verder dan de beschrijving van het landschap op basis van vorm en functie. Het is opvallend dat de in Nederland zo succesvolle benadering van de landschapsbiografie zo weinig navolging heeft gekregen in het onderzoek naar het buitenplaatslandschap; voorbeelden ervan zijn op één hand te tellen.⁴⁰ De nadruk die deze benadering legt op de relatie natuur-cultuur (kenmerkend voor de buitenplaats), de individuele actoren die het landschap hebben vormgegeven (eigenaar, architect, [tuin]personeel, wandelaar), het mentale landschap (gebaseerd op klassieke idealen, Bijbelse connotaties of de specifieke relatie van een actor met de buiten-

plaats), vergeten of overschreven fases of lagen (zoals perioden tussen bouwfases in), en de problematisering van de huidige ontwerpopgave (restauratie of nieuwe invullingen?), maken de landschapsbiografie juist voor studies naar de buitenplaats urgent of op zijn minst bruikbaar.

Vreemd is het ook dat de grote theoretici uit de geografie en archeologie nagenoeg geheel afwezig zijn in studies naar het buitenplaatslandschap. Geen spoor bovendien van de belangrijkste geografische debatten over *space*, of het nu om Henri Lefebvres baanbrekende publicaties over *social space* gaat, of om de *structuration theory* van Anthony Giddens en het voortborduren daarop door Bruno Latour. Ook de iets minder theorie-topzware wetenschappers ontbreken in de huidige landschappelijke studies. Zo lijkt Denis Cosgroves invloedrijke perspectief op het landschap als tekst bijna geen enkele navolging te hebben gekregen. De meer performatieve benadering van het landschap die deze tekstuele heeft opgevolgd, vindt eveneens nauwelijks gehoor. Met name Matthew Johnson heeft twintig jaar geleden deze laatste benadering al vertaald naar de studie van 'the elite landscape', dat hij beschouwt als een plek waar 'identities of men and women were "played out"'.⁴¹ Zich bewegend tussen de disciplines geografie, landschapsarchitectuur, archeologie, geschiedenis en kunstgeschiedenis, doet de buitenplaatsstudie in het algemeen, en die naar het buitenplaatslandschap in het bijzonder, methodologisch en theoretisch enigszins verweesd aan, en misschien verklaart dat de methode- en theorieloze benadering van veel studies. Het onderzoeksveld van de buitenplaats rijpt, niet in de laatste plaats door de toenemende aandacht voor het bredere (fysieke, politieke, culturele en sociale) landschap waar deze buitenplaats onderdeel van uitmaakt(e). Maar er is genoeg ruimte, en misschien ook wel noodzaak, om door te ontwikkelen.

NOTEN

- 1 Met dank aan Steffen Nijhuis en Michiel Purmer.
- 2 Hoewel de scheidslijn tussen studies naar het buitenplaatslandschap en die naar tuinen soms moeilijk te trekken valt, richt ik me in deze bijdrage primair op het landschap en laat ik het onderzoek naar de buitenplaatstuin buiten beschouwing.
- 3 H. van der Wyck, *De Nederlandse buitenplaats. Aspecten van ontwikkeling, bescherming en herstel*, Alphen aan den Rijn 1983, 519, 531 (gebaseerd op zijn proefschrift uit 1974).
- 4 W.J. van Tent, 'De buitenplaatsen historisch-geografisch gezien', in: *Jaarboekje Nederlandse Kastelenstichting*, z.p. 1976, 41-54.
- 5 J. Renes, 'Kastelen in het landschap', in: W.M.H. Hupperetz e.a. (red.), *Middeleeuwse kastelen in Limburg. Verschijningsvormen van het kasteel, zijn adellijke bewoners en hun personeel*, Venlo 1996, 61-76.
- 6 J. Kolen, *De biografie van het landschap. Drie essays over landschap, geschiedenis en erfgoed*, proefschrift, Vrije Universiteit 2005; J. Kolen, H. Renes en R. Hermans (red.), *Landscape biographies. Geographical, historical and archaeological perspectives on the production and transmission of landscapes*, Amsterdam 2015.
- 7 Hij deed dit heel nadrukkelijk in: H.L. Janssen, 'Archaeology of the medieval castle in the Netherlands. Results and prospects for future research', in: J.C. Besteman e.a. (red.), *Medieval archaeology in the Netherlands*, Assen 1989, 219-264 (hier geparafraseerd 256-259). Zie ook: H.L. Janssen, *Het kasteel centraal. Een integrale benadering van een materieel object*, Utrecht 1992, 20-21.
- 8 D. Austin, 'The castle and the landscape. Annual lecture to the Society for Landscape Studies, May 1984', *Landscape History* 6 (1984) 1, 69-81.
- 9 D. Austin, 'Private and public. An archaeological consideration of things', in: H. Hundsbichler e.a. (red.), *Die Viel-*

- falt der Dinge. *Neue Wege zur Analyse mittelalterlicher Sachkultur. Internationaler Kongress, Krems an der Donau, 4. bis 7. Oktober 1994. Gedenkschrift in memoriam Harry Kühnel*, Wenen 1998, 163-206. Tadhg O'Keeffe beargumenteerde op vergelijkbare wijze dat er net zoveel buitenplaatsen van kastelen bestaan als er toeschouwers zijn: 'Concepts of "castle" and the construction of identity in medieval and post-medieval Ireland', *Irish Geography* 34 (2001) 1, 69-88.
- 10 O.H. Creighton, *Castles and landscapes. Power, community and fortification in medieval England*, Londen-Oakville 2002; O.H. Creighton en R.A. Higham, 'Castle studies and the "landscape" agenda', *Landscape History* 26 (2004) 1, 5-18; O.H. Creighton, *Designs upon the land. Elite landscapes of the Middle Ages*, Woodbridge 2009.
- 11 M. Johnson, *Behind the castle gate. From Medieval to Renaissance*, Londen 2002.
- 12 H. van der Wyck, *Overrijsselse buitenplaatsen*, Alphen aan den Rijn 1983, en *Atlas Gelderse buitenplaatsen. De Veluwe*, Alphen aan den Rijn 1988.
- 13 Zie bijvoorbeeld: C.M. Steenbergen e.a., *De Polderatlas van Nederland. Pantheon der Lage Landen*, Bussum 2009; W. Reh, C.M. Steenbergen en D. Aten, *Zee van land. De droogmakerij als atlas van de Hollandse landschapsarchitectuur*, Wormer 2007.
- 14 Een ander voorbeeld is de scriptie van Annerie van Daatselaar waarin zij minutieus het heerlijkheidslandschap behorend bij kasteel Doorwerth reconstrueert zoals dat bestond in verschillende periodes: A. van Daatselaar, *Getekend. Perspectief op de beleving van de kasteelnederzetting op basis van landschapsbiografisch onderzoek naar de heerlijkheid Doorwerth in de periode 1601-1965*, masterscriptie Rijksuniversiteit Groningen 2020.
- 15 R. van Luttervelt, *De buitenplaatsen aan de Vecht*, De Bilt 1943 en H. Tromp en J. Six, *De Buitenplaatsen van 's-Graveland: Een verkenning*, Zeist 1975. Het proefschrift van Van Luttervelt wijkt enigszins af van de andere publicaties binnen dit genre: door buitenplaatsarchitectuur te vergelijken met de stadsarchitectuur in Amsterdam gaat deze studie nadrukkelijk verder dan een beschrijving. De inventarissen van kastelen en buitenplaatsen van verschillende provincies, zoals B. Olde Meierink (red.), *Kastelen en ridderhofsteden in Utrecht*, Utrecht 1995; W. Hupperetz, B. Olde Meierink en R. Rommes, *Kastelen in Limburg. Burchten en landhuizen (1000-1800)*, Utrecht 2005, hebben eveneens een regionale benadering, al is deze gebaseerd op de huidige provinciegrenzen in plaats van historische buitenplaatszones.
- 16 B. Olde Meierink, 'Buitenplaatslandschappen', *Kasteel & Buitenplaats* 19 (2017) 58, 22-29.
- 17 E. Storm-Smeets, 'Het ontstaan van Gelders Arcadië. Landgoederenzone van de Veluwezoom', *Gelders Erfgoed* (2012) 1, 14-17 (hier geciteerd 17).
- 18 D. Spiekhout, *Het middeleeuwse kastelenlandschap van het Oversticht. De ontwikkeling van bisschoppelijke burchten, adellijke huizen en versterkingen in relatie tot het landschap en de samenleving in Noordoost-Nederland tussen 1050 en 1450*, proefschrift, Universiteit Groningen 2020; G. Verschuure-Stuip, *Welgelegen, Analyse van Hollandse buitenplaatsen in hun landschappen (1630-1730)*, Delft 2019.
- 19 P. van Cruyningen, *Landgoederen en landschap in de Graafschap*, Utrecht 2005.
- 20 M. van den Broeke, *Het pryel van Zeeland. Buitenplaatsen op Walcheren 1600-1820*, Hilversum 2016. Zie ook andere studies van Van den Broeke.
- 21 P. Brusse en W. Mijnhardt (red.), *Towards a new template for Dutch history. De-urbanization and the balance between town and countryside*, Zwolle 2011.
- 22 Y. Kuiper, 'Country houses and estates in Dutch urban and rural history, 1600-1900', in: J. Finch. K. Dyrmann en M. Frausing (red.), *Estate landscapes in northern Europe*, Aarhus 2019, 193-230. Zie ook, in voorbereiding, Gerrit van Oosteroms proefschrift *Boerderijen en buitenplaatsen in Amstellands Arcadia. De relatie tussen landbouw en vermaak op de Hollandse buitenplaats in de lange achttiende eeuw (1670-1830)*, Rijksuniversiteit Groningen, over deze fase waarin buitenplaatsen rondom Amsterdam weer agrarische bedrijven werden.
- 23 J.E. Abrahamse, *Wegh der Weegen. Ontwerp, aanleg en ontwikkeling van de Amersfoortseweg 1647-2010*, Amsterdam 2011.
- 24 P. Bijster en Th. Spek, 'Snelwegen voor de koning. Onderzoek naar koningswegen op de Veluwe voor Willem III (1650-1702)', *Het Nederlands landschap. Tijdschrift voor landschapsgechiedenis* (2019) 3, 35-45.
- 25 H. Ronnes en M. Haverman, 'A reappraisal of the architectural legacy of King-Stadholder William III and Queen Mary II. Taste, passion and frenzy', *The Court Historian* 25 (2020) 2, 158-177.
- 26 F.A.J. Krabbendam, *Sporen door landgoederen. Een nieuwe realiteit. Spoorwegen, landgoederen en landgoedeigenaren in Midden- en Oost-Nederland (1832-1917)*, masterscriptie Rijksuniversiteit Groningen 2020.
- 27 Het proefschrift van Willemieke Ottens (nog te verschijnen), probeert deze twee benaderingen bij elkaar te brengen. In haar studie van de landgoederen Leuvenus en de Bannink besteedt zij aandacht aan zowel politiek-maatschappelijke ontwikkelingen, als aan het fysieke buitenplaatslandschap: W. Ottens, *Leuvenus en de Bannink. Landgoederen in de twintigste eeuw*, proefschrift Rijksuniversiteit Groningen.
- 28 M.K.T.M. Glaudemans, *Amsterdams arcadia. De ontdekking van het achterland*, Nijmegen 2000.
- 29 J. Huizinga, *Nederland's beschaving in de zeventiende eeuw*, Haarlem 1941; P. Burke, *Venice and Amsterdam. A Study of seventeenth-century Elites*, Londen 1974; R. van der Laarse, 'Amsterdam en Oranje. De politieke cultuur van kasteel en buitenplaatsen in Hollands Gouden Eeuw', in: Y. Kuiper, B. Olde Meierink en E. Storms-Smeets (red.), *Buitenplaatsen in de Gouden Eeuw. De rijkdom van het buitenleven in de Republiek*, Hilversum 2015, 66-95. Y. Kuiper, 'The rise of the country house in the Dutch Republic. Beyond Johan Huizinga's narrative of Dutch civilisation in the 17th century', in: J. Stobart en A. Hann (red.), *Material culture and consumption*, Swindon 2016, 11-23; Y. Kuiper, 'Onderzoek naar de buitenplaats in de Gouden Eeuw. Een vogelvlucht perspectief', in: Kuiper, Olde Meierink en Storms-Smeets 2015, 12-41.
- 30 W. Verstegen, *Vrije wandeling. Het parlement, de fiscus en de bescherming van het particuliere Nederlandse Natuurschoon. De Natuurschoonwet tussen 1924 en 1995*, Groningen 2017, 129.
- 31 M. Purmer, *Het landschap bewaard. Landschap en erfgoed bij Natuurmonumenten*, Hilversum 2018; M. Purmer, 'Valbijl of vangnet? Natuurmonumenten, de adel en de verwerving van landgoederen en buitenplaatsen, 1905-1980', *Virtus* 27 (2020), 9-32. Zie ook: E. van der Laan-Meijer en M. Purmer, *Landgoed De Braak. Twee eeuwen cultuur- en natuurbeleving*, Gorredijk, 2020.
- 32 S. den Dulk, *Verlangen naar groene wandelingen. De wording van het stadspark in Nederland 1600-1940*, proefschrift, Universiteit van Amsterdam 2021. Martijn Noordermeer laat in zijn scriptie *Het museale buiten. Over de zoektocht naar authenticiteit in het arcadische landschap rond Kasteel Groeneveld in de twintigste eeuw*, masterscriptie, Rijksuniversiteit Groningen 2020, het geleidelijke proces waarin Groeneveld grotendeels wordt opgeslokt door Baarn mooi zien.
- 33 E. Storm-Smeets, 'From elite to public landscapes. The case of the Klarenbeek estate in Arnhem, 1880-1950', *Virtus* 23 (2016), 147-168.
- 34 E.A. de Jong, 'Taking Fresh Air, 1600-1750. Walking in Holland in the Early Modern Period', in: M. Conan (red.), *Performance and appropriation. Profane rituals in gardens and landscapes*, Washington 2007, 19-40. De Jong leverde ook een belangrijke bijdrage aan de analyse van de restauratie- en ontwerp-geschiedenis van buitenplaatsenlandschappen. Zie bijvoorbeeld, met C. Bertram, *Landscapes of the imagination. Designing the European. Tradition of garden and landscape architecture/Landschappen van verbeelding. Ontwerpen aan de traditie van de West-Europese tuin- en landschapsarchitectuur*, Rotterdam 2008, en zijn overzichten (ook met C. Bertram) van het werk van

- Michael van Gessel, zoals: *Michael van Gessel. Landscape architect*, Rotterdam 2008, en 'Natuurlijke Verwantschap. Over tuin- en landschapsarchitectuur', in: I. Baan e.a. (red.), *Perspectief. Maakbare geschiedenis*, Rotterdam 2007, 18-46.
- 35 In De Jongs werk lijkt Donna Haraway met haar kritiek op de veronderstelde binaire oppositie tussen natuur en cultuur nooit ver weg.
- 36 De Jong 2007 (noot 34), 34-36. Ook Ben Olde Meierink wijst op de aandacht in de achttiende eeuw voor buitenplaatsbiotopen in prentwerken, gravures en arcadia's: Olde Meierink 2017 (noot 16), 26-27.
- 37 D. Koren, 'Een eeuwenlange strijd tegen droogte en teloorgang. Uiteenlopende waarden en betekenissen van het Curaçaose plantagelandschap, *Tijdschrift voor Historische Geografie* 5 (2020) 3, 131-151; D. Koren, 'Slavernijverleden werpt schaduw vooruit. Werelderfgoedstatus voor plantagesysteem West-Curaçao?', *Tijdschrift voor Historische Geografie* 5 (2020) 3, 152-168.
- 38 S. Nijhuis, 'Landschappelijke authenticiteit. Het landschap als levend systeem, geschiedenis en ruimtelijke beleving', *Bulletin KNOB* 119 (2020) 4, 32-37; S. Nijhuis, 'GIS-based landscape design research. Stourhead landscape garden as a case study', *Architecture and the built environment* (2015) 13; S. Nijhuis, P. Thissen, E. Storms-Smeets, *Resilient estate landscapes Gelderland. Past – present – future* (nog te verschijnen), 2021.
- 39 F. Hoebens en Th. Oberndorff (red.), *Kasteel en landschap in Limburg*, Utrecht 2013.
- 40 Zie bijvoorbeeld: R. van Immerseel en P. Verhoeff, *Statig Beetsterzwaag. Parklandschap rond een Fries dorp*, Utrecht 2016; Y. Kuiper, *Dekema State Jelsum. Biografie van een landgoed*, Gorredijk 2020; H. Ronnes, 'The quiet authors of an early modern palatial landscape. Transformation without reconstruction at King William's Het Loo', in: Kolen, Renes en Hermans 2015 (noot 6), 205-233.
- 41 Johnson 2002 (noot 11), 3.

PROF. DR. H. RONNES is historicus, archeoloog en antropoloog en werkt bij Cultuurwetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam. Zij is bijzonder hoogleraar (Leerstoel Van der Wyck-de Kempenaer) bij

Landschapsgeschiedenis en Kunstgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen.
(h.ronnes@uva.nl / h.ronnes@rug.nl)

DUTCH RESEARCH INTO THE COUNTRY HOUSE AND ITS LANDSCAPE CURRENT STATE OF SCHOLARSHIP AND OUTLOOK

HANNEKE RONNES

One of the unmistakable trends in current country house research is the growing interest in the landscape context of country houses. The unquestioned emphasis on the main house and the garden is increasingly giving way to an approach that includes or focuses on the wider setting: village, nature, town, infrastructure, farms, churches, and other country houses. This article sketches the rise of this approach and offers an overview of the various perspectives. Among the aspects covered by landscape studies are country house

regions, choice of location, the productive landscape, infrastructure, the political landscape and the mental landscape. Although this growing interest in the landscape setting is one of the most important recent developments in country house research, most of these studies are predominantly descriptive. This article calls for the establishment of a firmer methodological and theoretical underpinning – a task to which it is to be hoped that future researchers will devote themselves.